

KONVERENTS „ANDRES LAUR 100” EESTI KIRJANDUSMUUSEUMIS

Kirjastuse Orto juhi Andres Lauri nime eestikeelsetest teatmeteostest ei leia. Teadaolevalt on see olemas vaid 1938 ilmunud leksikonis „Eesti majandustegelased”. Samas täidavad sajad tema kirjastatud raamatud eestlaste raamaturiiuleid nii välis- kui ka kodu-Eestis. 23. aprillil möödus 100 aastat A. Lauri sünnist. Sel puhul korraldati Eesti Kirjandusmuuseumis teaduskonverents, kus vaagiti A. Lauri panust väliseesti ja Kanada kultuuri. Toetust saadi Tartu Kultuurkapitalilt.

Konverentsi avas Eesti Rahva Muuseumi projektijuht ja Eesti Kirjandusmuuseumi teadur Piret Noorhani, meenutades A. Lauri elukäigu põhifakte. Oma ettekandes andis P. Noorhani ülevaate kirjastuse Orto ja A. Lauri arhiivist, mida säilitatakse Kanada Arhiivis ja Raamatukogus (LAC) Ottawas. Tegemist on ühega mahukamatest ja olulisematest eesti pagulaskultuuri ajalugu kajastavatest arhiivkogudest Kanadas, mis võiks pakkuda suurt huvi Eesti uurijatele. Paraku on vaid üksikud kodueestlased jõudnud LAC-i Orto arhiiviga tutvuma. Et see põnev materjal Eestis kättesaadavaks muuta, on alustatud läbirääkimisi LAC-iga arhiivi osaliseks digiteerimiseks. Projekti ettevalmistamist toetab Rahvuskaaslaste

programm, kust loodetakse abi ka digiteerimise läbiviimiseks.

Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu väliseesti kirjanduse keskuse juhataja Anne Valmas rääkis A. Lauri tegevusest Orto kirjastuse rajajana ning selle juhina, peatudes põhjalikumalt kirjastuse Orto algusaegadel. A. Laur oli asunud 1943 Soome ja andis seal 1944 välja kaks raamatut: Karl Ristikivi „Tuli ja raud” ja Valev Uibopuu „Võõras kodu”. Sügisel 1944 läks ta edasi Rootsi, asudes eesti pagulasi varustama rootsi jt keelte õpikute ning muu hädatarviliku kirjasõnaga. 1950 kolis A. Laur Kanadasse, jätkates seal kirjastustegevust. Ortolt ilmus ühtekokku 405 nimetust raamatuid (Eesti Kirjanike Kooperatiivilt 415). Lisaks sellele andis A. Laur välja ajakirja Kodukolle ja ajalehte Vaba Eestlane.

Eesti Kirjandusmuuseumi direktori Janika Kronbergi ettekanne kandis pealkirja „Kirjastus Orto kui lugejate kooperatiiv”. J. Kronberg jätkas A. Valmase alustatud kahe konkureeriva väliseesti kirjastuse, Orto ja Eesti Kirjanike Kooperatiivi (EKK) omavaheliste keeruliste suhete analüüsi. Teatavasti tekkis EKK reaktsioonina A. Lauri kirjastamispoliitikale ja tema komplitseerunud suhetele kirjanikkonnaga. Kirja-

nikud ilmutasid üha suuremat rahulolematust Orto lepingutingimuste ja honoraridega, paljudest kaastöötajatest ja autoritest said vastased ja konkurendid. Siiski tuleb tunnustada Orto rolli algatajana. A. Laurilt pärineb ka raamatuklubi idee: süsteem raamatute ülemaailmseks levitamiseks, mille võttis hiljem üle EKK. J. Kronberg ilmesitas oma ettekannet mahlakate näidetega väliseesti lehtedes toimunud diskussioonidest ja sõnasõjast.

Sessiooni lõpetas Häädemeeste kodu-uuriija Sulev Kasvandik, kes on teinud ära suure töö omakandimehe A. Lauri elukäigu uurimisel. A. Laur sündis Pärnumaal Orajõe vallas Ikla külas Mardi talus. S. Kasvandik on pühendanud A. Laurile ühe numbri oma väljaantavast ajakirjast Häädemeeste Elu. S. Kasvandik rääkis lisaks A. Laurile teistestki Häädemeeste kandi kirjastajatest: luuletaja ja kirjastaja Jüri Dreimannist, kirjastuse Boreas asutajast Evald Jakobsonist ning kirjanikust ja kirjastuse Penikoorem juhust Peeter Ilusast.

Päeva teise poole avas Kanada kirjanduse uuriija Eva Rein Tartu Ülikoolist, kes vaatles A. Lauri kirjastustegevuse tähtsust Kanada-uuringute vaatevinklist. E. Rein on üks neid väheseid Eesti uurijaid, kes on saanud tutvust teha Orto arhiiviga Ottawas. E. Rein kinnitas, et sealsed materjalid ei dokumenteeri mitte üksnes A. Lauri rolli väliseesti kultuuriloos, vaid ka tema tähendust Kanada kultuurile. Kana-dasse elama asunud, hakkas A. Laur aktiivselt välja andma maailmakirjanduse tõlkeid eesti keeles, sh tõlkeid Kanada kirjandusest. Samuti korraldas ta esimese Kanada kirjandusvõistluse ja üritas käivitada eesti raamatuklubiga sarnast võrgustikku ingliskeelsete raamatute levitamiseks. Ehkki kõik need ettevõtmised ei õnnestunud täiel määral, oli tegemist siiski märkimisväärselt julgete algatustega.

Tartu Ülikooli eesti kirjanduse professor Tiina Kirss rääkis sellest, mis on

kuulunud väliseestlase lugemislauale ja kuidas see lugemisvara on mõjutanud lugejat. Päevakohasest analüüsist selgus, kui olulist rolli etendasid erinevate väliseesti lugejapõlvkondade seas A. Lauri väljaantud eesti kirjandusklassika, uudiskirjandus, Põhjamaade romaanid jm. Taas leidis rõhutamist A. Lauri panus ja operatiivsus võõrsile sunnitud eestlaste varustamisel oma keelse tarbe- ja ilukirjandusega.

Torontost saabunud esinejal, kunsti-teadlasel Eda Sepal oli ainsana ka isiklikke mälestusi A. Laurist, kes oli olnud nende perekonnasõber. E. Sepa meenutused kinnitasid eelkõnelejate arvamust, et A. Laur oli vastuoluline isiksus. Kuigi kirjanikud süüdistasid A. Lauri liigväikeste honoraride maksmises, mäletab E. Sepp teda sõprade ja lähedaste suhtes helde mehena, kes armastas korraldada suurejoonelisi koosviibimisi ja nautis seltskonda. A. Laur oli kultuurisõbralik ärimees, olemata siiski intellektuaal – üks põhjusi, miks erimeelsused kirjastaja A. Lauri ja kirjani-ke vahel olid varmad tekkima. Siiski tunnustati taas A. Lauri tegevust. Ilmus ju Orto märgi all suur hulk eestlaste jaoks olulisi väljaandeid, teiste seas Suur Piibel, mis jäi ka viimaseks A. Lauri kirjastamisel ilmunud raamatuks – sümbolne ja suurjooneline kokkuvõtte tema elutööst. Andres Laur suri 3. aprillil 1973 Torontos.

Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu juhataja Merike Kiipus oli koostanud näituse Orto väljaannetest. Konverents lõppes Orto raamatute oksjoniga, mille viis läbi ajakirja Akadeemia toimetaja Mart Orav. Oksjonituluga toetati MTÜ Baltic Heritage Network tegevust. Nimetatud organisatsioon loodi 2008 jaanuaris eesmärgiga edendada koostööd, mida tehakse väliseesti ja -balti kultuuripärandi säilitamisel (vt *www.balther.net*).

PIRET NOORHANI